

Pénzes Lóránd

A SEPSISZENTGYÖRGYI SANCTA MARIA-INTÉZET: ZÁRDA, ÁRVAHÁZ, ÓVODA, ELEMI LEÁNYISKOLA, LEÁNYGIMNÁZIUM, ÓVÓNŐKÉPZŐ (1915–1948)

1. Sancta Maria leánynevelde és árvaház

A 20. század első felében a város életének egyik meghatározó intézménye volt a Sancta Maria-intézet. Magába foglalt árvaházat, óvodát, leányiskolát (mely később katolikus népi iskolává alakult), leánygimnáziumot és katolikus óvónőképzőt. Az intézet magját azonban közel két évtizedig csupán az árvaház és a leányiskola jelentette. Az alábbi sorokkal a széleskörű oktatási-nevelési tevékenységet nyújtó intézet indulását és fejlődését, nehézségeit és sikereit kívánjuk a számunkra elérhető történelmi források segítségével nyomon követni.

Az intézmény létrehozása nehézkesen kezdődött, főként mert egy szerzetesnővérek által vezetett iskoláról volt szó, egy erős protestáns múlttal rendelkező székelyföldi városban. Megalapítása a nagyszebeni ferencrendi nővérek által fenntartott tanítóképző igazgatójának, dr. Bilinszky Lajos prelátusnak köszönhető. Ő 1915-ben az általa igazgatott nevelőintézet 50 éves jubileuma alkalmából 50 000 korona alapítványt tett, azzal a céllal, hogy az egyházmegye területén leányárvaházat és hozzá tartozó iskolát alapítson. Pappá szentelésének 25. évfordulóján újabb 25 000 koronával növelte alapítványát. Csatolta az összeghez a ferencrendi nővérek anyaegyházától jubilálása alkalmával árvaház alapításra kapott 17 654 korona adományt is. A kamatokkal együtt így 96 493 koronára növekedett az alapítvány, de intézet alapításához és fenntartásához nem számított hatalmas összegnek. Ennek ellenére az alapító úgy döntött, hogy nem várja meg a bevett egyházi gyakorlatnak megfelelően, míg az alaptőke kamatozás vagy egyéb adományok által megnövekedik, hanem a rendelkezésére álló összegből alapítja meg az intézetet, számítva arra, hogy további adományok gazdagíthatják azt. Az alapítvány célja szegény, árva vagy félárva leányok valláserkölcös nevelésének és tanításának biztosítása volt, egy intézet révén. Kiemelt (első) helyen szerepelt a világháborúban elesett székelyföldi hős katonák árváinak

felvétele és taníttatása.¹ Tervéhez olyan települést keresett, ahol nem volt semmiféle rendű katolikus iskola. Sepsiszentgyörgy ilyen szempontból megfelelőnek tűnt. A fejlődő városkában ugyanis 1874-ben megszűnt a katolikus elemi iskola, újraindítása anyagiak miatt a későbbiekben sem sikerült. Ugyanakkor az egyre növekvő katolikusok száma is megkövetelte volna a fokozottabb egyházi jelenlétet. Bilinszky választása ezért esett Sepsiszentgyörgyre, ahol Székely Károly plébános örömmel fogadta a tervet, és segítőszándékát a későbbiekben is bebizonyította.

A kettős cél megvalósítása érdekében 1915. május 8-án Bilinszky és a plébános együttesen intézett kérést Háromszék vármegye törvényhatóságához, hogy engedjék át a létrehozandó árvaház számára a Háromszékvármegyei Tanalap tulajdonában levő, Sétatér u. 7. szám alatti földszintes épületet. Az alapító cserébe felajánlotta, hogy az intézetbe a tízből négy helyet a vármegyei hatóságok által felvételre ajánlott árvák számára tart fenn. A többségében református felekezetű tagokból álló vármegyei közgyűlésen a kérés tárgyalásakor kitörtek az indulatok, elutasították a nagylelkű ajánlatot. Főként az apácák jelenlétét sérelmezték. Az alispán, Király Aladár ekkor azt ajánlotta, hogy minden felekezet árvái vetethessenek fel az intézetbe. A katolikus Köntzei Benedek számadógonnok vezette tagok el is fogadták az ajánlatot, de aztán a református lelkészek tiltakozása miatt újból elutasították.²

Ezt követően dr. Bilinszky Lajos azzal a kéréssel fordult a sepsiszentgyörgyi egyházközséghez, hogy adják át a plébániai épületet és kántori lakot az árvaház részére. Cserébe az alapítványból 20 000 koronát új plébánialakás vásárlására átadna az egyházközségnek. Az árvaház számára kérte továbbá az egyházközség tulajdonát képező leánynevelde- és iskolaalap 15 000 korona tőkéjét is. Az 1915. július 26-án tartott gyűlésen az egyháztanács Székely Károly elnökletével mindkét ügyben kedvezően döntött, elfogadta Bilinszky ajánlatát. Ezzel megoldást nyert az intézet sokat vitatott elhelyezésének kérdése.³

¹ Az alapítást követő néhány évben az alapító akarata szerint, hadiárvaháznak nevezték az intézetet, de a két világháború közti időben a *hadi* jelző kikopott a megnevezéséből.

² *Protocolum Altiorum ordinationum Tomus II et in fine Historia*

Parochiae et pago 89 exhibitio sacrorum fundatorum. (Historia Domus, 15–16.)

³ A plébánia számára két évvel később sikerült megfelelő lakást vásárolni.

Az árvaház és leányiskola vezetését a ferencrendi nővérek mallersdorfi anyaháza vállalta. A püspöki jóváhagyást követően már július végén megkezdődhetek az átalakítási munkálatok, melyek a szeptemberi tanévkezdésre 8838 korona költséggel el is készültek.⁴ Így az udvaron két különálló épület jött létre. Az egyik, a faépületben két osztálytermet alakítottak ki, amelyekben párhuzamosan két-két osztályt tanítottak. A másik, a kőből készült épület a zárda céljait szolgálta.⁵ Ugyanakkor bevezették a városi vízvezetékét és a villanyvilágítást, átalakították a folyosót. Az intézmény berendezésére Nagyszebenből érkezett bútorzat, zongora, konyhafelszerelés. Augusztus 25-én a nagyszebeni ferences intézetből négy apáca meg is érkezett Sepsiszentgyörgyre: Foszticz M. Fructuosa főnöknő,⁶ Fieger M. Carina,⁷ Hopfner M. Angelina és Gergely M. Loliona nővér. Közülük kettő okleveles tanítónő volt, egy zenetanárnő, egy pedig a háztartást vezette. Az intézmény kedvező fogadtatását bizonyítja, hogy a szeptember elején tartott beiratkozáskor már túljelentkezés volt. Helyszűke miatt csak 90 tanulót vettek fel az iskolába. Foszticz M. Fructuosa nővér az I–II. osztályt, Fieger M. Carina pedig a III–IV. osztály oktatását kezdte meg. A tanító nővérek megérkezése egyben a szerzetesi életforma megjelenését is jelentette a városban. A nővérek életmódja, a zárdalakók napi tevékenysége⁸ tanúságtevően hatott az egyházközség tagjaira, és több szerzetesnő hivatást is eredményezett a későbbiekben.⁹

Az intézet vagyona az indulás után a következőképpen alakult. Bilinszky alapítványából megmaradt 70 000 korona, melyet a püspök ellenőrzése alatt a gyulafehérvári székeskáptalan kezelt. Az alapvagyonból az adományozó célja szerint a káptalan értékpapírokat vásárolt: 5%-os Albina-pénztárjegyeket, 50 000

korona értékben és 5,5%-os hadikölcsönkötvényeket, 20 000 korona értékben. Az alapítvány kezelője az alaptőke kamatait évente több részletben szükség szerint kiutalta a főnöknőnek, aki azt elszámolás kötelezettsége mellett az intézet fenntartására fordította.

Az intézet pénzvagytonát a későbbiekben mások is gyarapították, adományaikkal enyhítve, de meg nem szüntetve a fenntartás nehézségeit. Kiemelten 1916-ban gr. Majláth Gusztáv Károly, aki püspökségének 20. évfordulója alkalmából 10 000 korona értékű 6,5%-os hadikölcsönkötvényt adományozott az intézetnek, hogy kamataiból évente egy hadiárvalány fenntartását fedezzék. Hg. Hohenlohe Klodvigné, született Majláth Sarolta 8000 korona alapítványt tett, melynek kamatából egy újabb árvalányt felvehessenek. Az alapítványi helyet életében az adományozó, halála után az erdélyi püspök töltötte be. Újabb, ezúttal csak Nagyszebenből származó árva fenntartására tett alapítványt hg. Hohenlohe Károly Egon szebeni prépost, kikötve, hogy az alapítványi helyet mindig csak a szebeni plébános ajánlatára töltsék be. A kézdiszentléleki dr. Péterffy Lőrinc plébános 1000 korona értékű, hadikölcsönkötvénybe fektetett alapítványt tett az intézet fejlesztésére.¹⁰ 1915-ben a sepsiszentgyörgyi Botár Gáborné 2000 koronát adományozott az intézetnek, azzal a kikötéssel, hogy az összeget csak halála után adják át az árvaháznak.¹¹ Balogh Ignác kézdiszárzypataki plébános 40 éves papságának emlékére 2 db 100 korona értékű hadikölcsönkötvényt, László József lehményi plébános ugyancsak 40 éves papságának emlékére 1000 korona értékű alapítványt tett hadikölcsönkötvényekben. 1919-ben Móric Lajos és neje 250 koronát, Albert Irma Vilma, Bilinszky korábbi tanítványa 1000 koronát adományozott az árvaháznak.¹² A szeben–fogarasi esperesi kerület papsága

⁴ Sancta Maria 1915–1940, 8–9.

⁵ *Foaia de avere, eliberat în data de 4 mai 1928.* (GyfvÉL SGyl, SPL, Iktatott iratok, 2/1928 számú visszaosztott irat – a továbbiakban v. betűvel jelölöm a levéltári anyag rendezése során visszaosztott iratokat, melyek a plébániai iktatásban nem szerepeltek, de a visszaosztás során utólagos iktatást kaptak.)

⁶ Foszticz M. Fructuosa 1858-ban született Brassóban. 1885-ben fejezte be tanítónői tanulmányait, majd 1886-ban a nagyváradi orsolyita intézetben szerzett tanítónői oklevelet, kitűnő képesítéssel. (Uo., 43/1926.)

⁷ Fieger Carina 1871. november 13-án született, a poroszországi Bockenheimban. Tanítónői tanulmányait a Landshut-Ursulinen intézetben végezte, majd 1892-ben szerzett tanítónői oklevelet a Straubingi Tanítónőképzőben. 1897-ben a nagyváradi orsolyiták által vezetett iskolában tett különbözeti vizsgát magyar nyelvből és irodalomból, alkotmánytanból, földrajzból és történelemből. (Uo., 46/1926.)

⁸ Napirendjük a következő volt: 5.30: felkelés; 6.00: reggeli ima és elmélkedés; 6.30: a templomban Prima, Tertia, Sexta és Nona horáinak imádkozása, valamint szentmise a templomban; 7.45:

reggeli; 8.00: mindenki a hivatásába megy (iskola, zeneórák, konyha, takarítás); 10.00: 10 perces uzsonna, majd mindenki visszament a hivatásába 12 óráig; 12.00: Vesperás és Hamplet közös zsolozsmázás, Portikularexamen; 12.30: ebéd (ez alatt szigorú hallgatás és egy fejezet a szerzetesrend szabályzatából és a lelki olvasmányokból); 13.00: rekreation, 13.30: asztali ima, utána rövid szentségimádás, szabad idő (séta); 14.00: mindenki vissza a munkájához; 16.00: uzsonna; 16.30: Malutin és Laudes közös zsolozsmázás; 17–19.00: munkaidő, majd vacsora; 19.30: rekreation, asztali ima és rövid szentségimádás; 21.00: szigorú hallgatás; 21.45: lefekvés. (Uo., 328/1928.)

⁹ Sándor Mária Lajosina nővér, Dávid Erzsébet Ágnes nővér, Sipos Vilma Consalva nővér, Dobos Mária Firmma nővér, Boros Lujza Teresa nővér, Máté Veronka Fructuosa nővér, Bálint Veronka Elena nővér, Zonda Magdolna, Dávid Erzsébet, Bartalis Julianna. (Sancta Maria 1915–1940, 88.)

¹⁰ GyfvÉL SGyl, SPL, Iktatott iratok, 1/1915, *Alapítványok és adományok.*

¹¹ Uo., 1915. november 29-én keletkezett elismervény.

¹² Uo., 144/1916, 33/1919.

Bilinszky 25 éves papságának évfordulójára 300 koronát adományozott jutalomdíjként egy árva számára. Adományozásból a szentgyörgyi hívek sem maradtak ki. Az Oltáregylet tagjai 700 koronát gyűjtöttek Székely Károly papságának 25 éves évfordulójának emlékére, melyet hadikölcsönkötvényekbe fektetve adtak át az árvaháznak. Fennállása alatt az alapítványtevők mellett a jötevők népes tábora is segítette az árvaházat.

Sajnos a hadikölcsönkötvények I. világháború végi elértéktelenedésével az ezekbe fektetett alapítványok már nem szolgálhatták az intézet fenntartását, az intézet alaptőkéje is csaknem teljes egészében odaveszett.¹³ A nővéreknek az árvaház és nevelőintézet fenntartásában egyre inkább a jötevőkre és az időszakos segélyekre kellett támaszkodniuk.

A vagyonát elvesztett intézeten Bilinszky Lajos a későbbiekben is alapítványokkal igyekezett segíteni, de csupán ezekre már nem lehetett alapozni a zárda és leányiskola fenntartását. 1928-ban az alapító, szebeni igazgatói működésének 35. éves évfordulója alkalmából, a leányárvaház számára 100 000 lejes alapítványt tett.¹⁴ 1939-ben pedig ehhez az összeghez újabb, 1 380 367 lejt kitevő alapítványt csatolt. A pénzösszeget Bilinszky átadta Márton Áron püspöknek, aki az Egyházmegyei Tanács (Erdélyi Római Katolikus Státus) kezelésére bízta, hogy az adományozó akarata szerint ingatlanba fektessék, jövedelméből pedig újabb 10 árva felvételét biztosítsák. Az ingatlan Kolozsváron, a str. Moldovei (Varga János utca) 4. szám alatt volt a püspökség nevére telekkönyveztetve. Kezelését az Egyházmegyei Tanács Igazgatótanácsa látta el. A bérház havi jövedelmét jelentő 3000 lejt 1948-ig a zárda rendszeresen megkapta.¹⁵

A két világháború között az intézet fenntartását a Bilinszky alapítványaiból, a bentlakásba felvett gyermekek fenntartási díjából, a hívektől kapott állandó segélyezésekből, a templomban elhelyezett árvaperselyből,¹⁶ a városi¹⁷ és a vármegyei hatóságoktól kapott időszakos támogatásokból biztosították. Megszokott gyakorlatot jelentett a nővérek kolduló körútja, amelynek során az árvák számára a környező falvakban élelmiszert gyűjtöttek.¹⁸ A helyi gyárak különféle termékekkel – textiláruval,

élelmiszerral – támogatták, a püspökség pedig 1919 után alkalmi segélyekkel járult hozzá az intézetet fennmaradásához. A második bécsi döntést követően az iskola dologi kiadásait és a tanítók fizetését 90%-ban a magyar állam, 10%-ban pedig a Püspöki Helytartóság fedezte. Ennek ellenére továbbra sem tudtak 10 árvánál többet befogadni.¹⁹ A magyar állami támogatás megszűnése után, 1945-től az egyházi hatóságok sem tudták vállalni az intézet fenntartását,²⁰ ezért ennek feladatát az egyházközségekre szertették volna hárítani. Az egyháztanács az önadóztatás bevezetésével akarta a kérdést megoldani, de, mint a későbbiekben látni fogjuk, eredménytelenül. Következtetésként elmondható, hogy az intézet fenntartásának terhére legnagyobb részt a ferences nővérek viselték, akik a mindenkori plébános segítségével igyekeztek megtalálni a további működéshez szükséges anyagiakat. A pedagógusok megélhetését többnyire az államtól kapott fizetés, az épületek fenntartását és a dologi kiadásokat pedig a nővérek, az egyházközség és a püspökség együttes erőfeszítései biztosították.

Lássuk azonban, hogy kik számára jött létre az árvaház. Az alapítólevél szerint²¹ az árvaházba erdélyi, római katolikus, törvényes házasságból származó, szellemileg és fizikailag egészséges árva vagy félárva lány volt felvehető, 6 éves kortól 14 éves korig. Az árvákat az alapító, halála után a mindenkori erdélyi püspök vehette fel, a főnöknő ajánlatára. Ha a tanuló két egymást követő évben megbukott, akkor az árvaházból elbocsájthatták. Az árvák az árvaházhoz kapcsolt iskolába jártak, és az árvaház nem volt arra kötelezhető, hogy más iskolába küldje őket. A tanulmányaik elvégzése mellett a nővérek a házimunkára is megtanították őket. Az egyházközség a zárda alapításakor átadta a Leánynevelde- és iskolaalap címen kezelt 15 000 korona alapot az árvaháznak és nevelőintézetnek, de ezen kívül az iskola fenntartásában semmilyen kötelezettség nem terhelte.²² Az intézet vezetésében a főhatóság a püspök volt, közvetlen hatósága a sepsiszentgyörgyi iskolaszék, igazgatója a helyi plébános, mindaddig, míg a püspök más igazgatót nem nevez ki. Hatásköre azonban csak az iskolai ügyek intézésére terjedt ki, a nővérek személyi kérdéseire már nem. Az iskola, valamint

¹³ Az intézet 1915–1940 közti jötevőinek névsorát lásd Sancta Maria 1915–1940, 14–15, 55–59.

¹⁴ GyfvÉL SGyl, SPL, Iktatott iratok, 7/1928.

¹⁵ Uo., 365/1939 v., 54/1939, 9/1944 (alapítólevél másolata).

¹⁶ Uo., 5/1941.

¹⁷ Többnyire tűzifasegélyekben nyilvánult meg.

¹⁸ Szentgyörgyi tevékenységük alatt mindvégig kettesével járták a környező falvakat, hogy az árvák számára élelmet gyűjtsenek. (Nagy Márta szóbeli közlése, 2010. február 4.)

¹⁹ GyfvÉL SGyl, SPL, Iktatott iratok, 530/1941 v.

²⁰ Elsősorban a tanárok, tanítók és az óvónők fizetését fedezték.

²¹ A püspök 1915. szeptember 15-én, 5691/1915 sz. alatt hagyta jóvá az alapítólevelet.

²² Lásd az 1915. augusztus 15-én keletkezett alapítólevél 11. pontját: *A sepsiszentgyörgyi róm. kat. egyházközség az árvaház és a vele kapcsolatos iskola és nevelőintézet fenntartására nézve semmi más kötelezettséget nem vállal, de úgy szellemileg, mint anyagiilag minden lehetőt megtesz az intézet fenntartása és fejlesztése érdekében.*

a nevelőintézet összes ügyeit a főnöknő tőle függetlenül intézte. Amennyiben az elemi iskola további szinttel bővül, az iskolák nyilvános jellegű római katolikus iskolákká válnak. Az alapítólevél utolsó pontja kimondta: ha az árvaház, iskola és nevelőintézet valamikor megszűnne, vagy fenntartani tovább nem lehetne, akkor az intézet minden vagyona átszáll az erdélyi egyházmegyére, mindaddig, míg az alapítványt eredeti rendeltetésének vissza nem adhatják.²³

A püspöki főhatóság 1915. augusztus 15-én rendelte el az árvaház és leányiskola megnyitását.²⁴ Az alapítólevélben rögzített elvek alapján, 1915. szeptember 9-én ünnepélyes Veni Sancte után került sor Sepsiszentgyörgyön az eseményre.

Az árvaház és a leányiskola felavatását/megszentelését gr. Majláth Gusztáv Károly püspök a bérmáutja végén, 1915. október 13-án végezte.²⁵ A templomból püspöki ornátusban, nagy papi segédlettel vonult át a Sancta Maria-leányárvaházba, ahol Székely Károly plébános köszöntője után az árvák mondtak köszönőszavakat.

A katolikus szórványnak számító vidéken az árvaház és leányiskola megnyitásának nagy jelentősége volt. Meisel József főesperes a kerületi papság nevében szívélyesen üdvözölte a plébános hozzájárulására létrejött intézményt.²⁶

Az első évben a szűkös anyagi viszonyokra hivatkozva az alapítólevélben meghatározott 8 árva helyett csupán 5 árva került az intézetbe, közülük 4 háromszéki, egy kolozsvári. Számuk a két világháború között 10 főben állandósult, majd 1940–1948 között átlagosan 20 gyerekre növekedett.²⁷

Az első tanévben másrészt nehézségekbe ütközött az I–IV. osztályos leányiskola nyilvános jogának elismertetése, mivel a tanfelügyelő az intézményt engedéllyel nem rendelkező magániskolának tekintette. Végül az 1868. évi 38. tc. 11. paragrafusa, valamint az 1907. évi 27. tc. végrehajtására kiadott utasítás 50. paragrafusában foglaltak alapján rendeződött a helyzet. A törvény értelmében csupán erkölcsi teszteteknek volt joguk felekezeti iskolát alapítani, és

így az egyházközség az állami hatóságok előtt magára vállalta az iskolaalapítást.

A leányiskola 1915–1936 között két tanerővel működött, két osztályteremben, katolikus elemi iskolaként, két-két osztály párhuzamos oktatásával. A tanulók az árvaház növendékeiből és a városi, illetve a környező falvakból érkezett leányok közül kerültek ki. Trianon után rendeletek tiltották meg, hogy állami hivatalnokok gyerekei felekezeti iskolába járjanak, így az intézménynek le kellett mondania néhány jó képességű tanulóról, sokszor éppen állami hivatalban dolgozó egyháztanácsosok gyerekeiről. Ám a korlátozó rendelet ellenére a fejlődés visszafordíthatatlan volt. Az 1924-ben megszüntetett fiúiskola újraindítására való törekvés eredményeként a minisztérium 1933-ban engedélyezte az iskola vegyes jellegét. Így a lányoknál kisebb számban ugyan, de már fiúk is tanulhattak a nővérek által vezetett katolikus népi iskolában.

A vegyes iskolává történt alakulással a korábban szerzetesek által fenntartott iskola 1933-tól egyházközségi jelleget kapott. Erre hivatkozva a püspök az egyházközség számára is kötelezővé tette az iskola fenntartásához való hozzájárulást,²⁸ de erre nem került sor. Kitűnik ez Adorjáni Károly egyházi főtanfelügyelő 1938-ban kiadott rendeletéből is, melyben az egyházközséget az iskolával szembeni anyagi köteleseégének teljesítésére utasítja.²⁹

1936–1940 között az iskola három, 1940-ben öt,³⁰ 1941–1942-ben pedig négy tanerővel működött. Az iskola elnevezése is megváltozott: a korábbi Sancta Maria-leányiskolából Sancta Maria Róm. Kat. Népiiskola lett. A katolikus népi iskola 1936-ban az elemi osztályok mellett V–VII. osztállyal rendelkező felső tagozattal, leánygimnáziummal bővült, majd 1941-ben katolikus polgári leányiskolává alakult. A leányelemi, majd később a vegyes népi iskola mindenkorai igazgatója a plébános volt, de a tényleges igazgatói teendőket a nővérek közül választott helyettes igazgató látta el. Az iskola elnevezésének megfelelő volt az intézmény pecsétje is. Közepén a Szűzanya képe állt a *Sancta Maria róm. kat. elemi iskola* körirattal

²³ Lásd az 1915. augusztus 15-én keletkezett alapítólevelet és ennek 1924. szeptember 2-án elfogadott hitelesített román fordítását. (*Document fundational*, 1/1915 v., GyfvÉL SGyl, SPI, Iktatott iratok, 20/1924 v.)

²⁴ 4822/1915 szám alatt kelt leirat (GyfvÉL SGyl, SPI, Iktatott iratok, 79/1915, 159/1915, 192/1915), valamint püspöki átiratok a Háromszékvármegyei Tanfelügyelőséghez. (Uo., 1488/1915, 4822/1915, 5664/1915.)

²⁵ SZÉKELY Károly 1926, 36–41.

²⁶ *Kerületi papságom nevében is engedje meg, hogy hálánkat és szeretetünket tolmácsoljam azért az önfeláldozásért, munkáért és gondoskodásért, amellyel lehetővé tette azt, hogy Sepsiszentgyörgyön nevét örökre a hálás utókor szívébe véste. Köszönjük jóságát és fáradságtalan, lankadni nem tudó akarateréjét, mert hiszen Főtisztelendőség*

nélkül aligha létesül az intézmény. (GyfvÉL SGyl, SPI, Iktatott iratok, 158/1915.)

²⁷ Az 1915–1941 között az intézetben nevelt árvák névsorát lásd Sancta Maria 1915–1940, 93.

²⁸ Igaz ugyan, hogy a zárdaiskola alapítólevelének 11. pontja ennek ellenkezőjéről rendelkezik, de a fiúiskolának az elemi leányiskolába történt beolvastásával annak jellege is egyházközségivé alakult át.

²⁹ GyfvÉL SGyl, SPI, Iktatott iratok, 187/1938 v.

³⁰ A két új tanerő fizetését a városi katonai parancsnokság az államkincstár terhére állította be. A zárdában teremhiánnyal küszködtek, az öt osztály számára kénytelenek voltak a délelőtti mellett a délutáni oktatást is bevezetni.

ellátva. Az elemi iskola előzményeként 1933-tól sikerült óvodával is bővíteni az intézményt.

A ferences nővérek által vezetett iskola és árvaház már indulásától kezdve népszerű volt a nem katolikus felekezeti tanulók között is. Az intézetbe ugyanis vallásfelekezetre való tekintet nélkül vettek fel árvákat és tanulókat. Az elemi iskolát elvégzett tanulók közül legnagyobb számban katolikusokat találunk, utánuk következnek a reformátusok, akik Erdélynek a Román Királysághoz történt csatolása után látogatták nagyobb, sok esetben a katolikusokat is meghaladó számban az intézetet. A református elemi iskola 1931-ben történt megnyitása után azonban a protestáns tanulók száma jelentősen csökkent. (1. táblázat.)

A katolikusok számára az évi tandíj az indulás éveiben 100 koronát, a más vallásúak számára 200 koronát jelentett.³¹ Az intézet egyházi jellegéből fakadóan nagy hangsúlyt fektettek a vallásos nevelésre. A katolikus tanulók hitoktatását a plébános és a nővérek, majd az 1930-as évektől a hitoktató végezte, a református növendékek vallásoktatásáról pedig heti négy órában a saját lelkészük gondoskodott. Az V–VI. osztályos tanulók a tantervben foglaltakon kívül németet is tanultak, hogy a polgári iskola II. és III. osztályába szükséges különbözeti vizsgát könnyűszerrel letehesék. A rendes tantárgyakon kívül a nővérek heti két órában zongoraórákat is tartottak, melyekre a város más iskoláiból is fogadtak tanulókat.³² Az oktatáshoz szükséges szemléltető eszközök beszerzését kezdetben a vallás- és közoktatásügyi minisztérium is támogatta, de az évek során a nővérek leleményességének köszönhetően erre már nem volt szükség.³³

A zárdában levő iskolai helyiségek már az első tanévben szűknek bizonyultak.³⁴ Ezért Bilinszky 916-ban megrendelte egy új, az intézetnek otthont adó impozáns épület tervét, külön bentlakással és kápolnával. A tervrajzokat Szalay Ferenc nagyszebeni építőmester még a háború éveiben elkészítette, de az építéshez szükséges 50–60 000 koronát nem sikerült megszerezni.³⁵ Építés helyett már a második évben a pusztulás következett. Az 1916-os román betörés elől a zárda lakói elmenekültek, és az épület jelentős, 8886 korona kárt szenvedett. Az októberben vissza-

tért nővérek felszerelés nélkül találták az intézetet. Fokozatosan visszaállt mégis a régi rend, szegényes berendezéssel a hiányokat is pótolták. A főnöknő levélben fordult a vármegyei tanfelügyelőséghez, hogy az állam által megítélt kártérítési segélyből 2000 korona előleget folyósítsanak.³⁶ De alig indult újra az intézeti élet, hadikórháznak foglalták le az épületet, és az iskolát ideiglenesen máshová telepítették.

A háborús viszonyok ellenére az iskola a második tanévet is megkezdte ősszel, 83 leánytanulóval. A tanítás a megszokott tanmenetben folyt, a háború csupán a hadi és jótékony célra szervezett gyűjtésekben érződött.³⁷ 1921-ben a nővérek letették a hűségesküvet Ferdinánd királynak, így tanítói tevékenységüket tovább folytathatták.

Mivel a zárda csak két tanteremmel, a nővérek számára is kevés helyiséggel rendelkezett, 1927-ben újból elindították az épület egy emelettel történő bővítésének tervét. Erre a célra a zalatnai özv. Záknoffy Antalné, született Magyar Mária 100 000 lejt és 300 000 lej értékű zalatnai házát adományozta az intézet számára,³⁸ azzal a kikötéssel, hogy élete hátralevő napjaiban itt lakást és teljes ellátást kapjon.³⁹ A nővérek és az egyházközség tagjainak összefogásával megindult a hiányzó összegek megszerzése. A nővérek közül Sipos M. Consalva országos gyűjtőúton szerzett jelentős pénzösszeget, a hívek pedig egyleteik által szervezett rendezvények bevételeit adományozták a bővítésre. Az egyházközség a kultúrház javára történt, 100 000 lejt kitevő gyűjtésének csaknem felével, 40 000 lejjel járult az építkezés költségeihez.⁴⁰

A fenti adományozók összefogásának köszönhetően 1930 őszére a zárdaépület emeletet kapott. A város építészettörténetében ez az első alkalom, amikor egy meglévő földszintes házát emeletessé alakítanak át. Így a korábban 7 helyiségből álló intézet 2 tanteremmel, egy kápolnával és 2 zeneszobával bővült. A földszinti tantermeket és zeneszobákat az árvák és a nővérek számára lakóhelyiségekké alakították át. A kápolna az intézet alapítójának ajándékaént értékes tölgyfaberendezést kapott. Oltára a gr. Majláth Gusztáv püspök házi kápolnájában levő oltár másolata lett. A Keresztút tölgyfa keretbe helyezett stációi a hívek adományából

³¹ SEtjK 1908–1933, III, 92.

³² *Értesítés a Sancta Maria leányárvaház megnyitásáról.* (GyfvÉL SGyl, SPI, Iktatott iratok, 26/1915 v.)

³³ A vármegyei tanfelügyelőségen keresztül történelmi képeket, országcímert adományozott.

³⁴ A zárdában egy 59 négyzetméteres és egy 48,50 négyzetméter nagyságú tanterem állt a tanulók rendelkezésére, vö. *Planul claselor școlare rom. cat. din Sfântu Gheorghe* (GyfvÉL SGyl, SPI, Iktatott iratok, 73/1926 v.), *A sepsiszentgyörgyi római katolikus iskola törzskönyve 1929-ben* (Uo., 526/1929 v.).

³⁵ Építkezési tervek. (Uo., 243/1918 v., 19/1918 v., 20/1918 v., 21/1918 v., 22/1919 v.)

³⁶ GyfvÉL SGyl, SPI, Iktatott iratok, 9/1917 v.

³⁷ A Vörös Kereszt és az Erdélyi Pártfogó Egyesület felhívására szervezték a nővérek, a tanulók részvételével.

³⁸ Záknoffyné eredeti célja az volt, hogy 400 000 lejt kitevő vagyónát a nagyszebeni zárdának adományozza, de a Székely Károly plébánossal folytatott beszélgetés után szándékát megváltoztatva a sepsiszentgyörgyi zárdát választotta.

³⁹ GyfvÉL SGyl, SPI, Iktatott iratok, 93/1926 v.; SEtjK 1908–1933, III 182–183.

⁴⁰ GyfvÉL SGyl, SPI, Iktatott iratok, 182/1930 v., 183/1930 v.; SEtjK 1908–1933, III, 301.

készülhettek el. Az épület későbbi belső javítására és korszerűsítésére⁴¹ már a Püspökség segélyezése folytán került sor, 1935-ben.⁴²

Az 1927/28-as tanévben 99 leánytanuló járt az intézetbe. A tanulók népes tábora miatt Fieger Carina és Offenberger Gustavina nővérek mellett világi tanítót is alkalmaztak, Tóth Irén személyében. Ebben az évben mondott le az intézet első igazgatóhelyettese, M. Fructuosa, aki idős korára és sikertelen román nyelvvizsgájára való tekintettel már nem is tanított. Az iskolaszék Fieger M. Carina nővért választotta helyébe, aki 1934-ben történt lemondásáig vezette az intézetet.⁴³ Őt követte Offenberger Gustavina nővér 1941-ig, majd egy évig Vári M. Anolina nővér. 1942–1948 között, az intézet megszüntetéséig Hajdu M. Amantia főnöknő volt az igazgató.⁴⁴

Az iskola felszereltsége a hasonló intézményekhez viszonyítva jónak minősült. Könyvtára körülbelül 200 kötetből állt. Gazdag szemléltetőanyaggal rendelkezett, melyet az osztályokban felállított tárlókban helyeztek el, és folyamatosan gyarapítottak. Az oktatási-nevelési munka fontos részét alkotta a lelki életre való nevelés, mely a hitoktatás mellett a különféle lelki programokon való részvételben mutatkozott meg. A rendszeres hitoktatást a segédlelkész és a nővérek felváltva végezték, osztályonként heti 2-2 órában.⁴⁵ A tanítás reggel 8.00–12.00 között és délután 14.00–16.00 között zajlott. A leányiskola belső élete élénknek bizonyult. Havonta 2-3 alkalommal csoportosan vettek részt szentmisén, iskolai ünnepeket tartottak karácsonykor, év végén, anyák és apák napján, a főnöknő és a plébános neve napján. A különféle színpadi előadásaikból befolyt jövedelmet egyházi célokra fordították. Tavasszal és ősszel a tanulók a nővérekkel együtt kirándultak.⁴⁶

⁴¹ Az 1930-as bővítési munkálatok alatt tartó esőzések hatására az emeleti tantermek gerendázata és padlózata meggombásodott, ezeket vas gerendákkal és boltíves téglapadlózattal pótolták. ⁴² Sancta Maria 1915–1940, 27–28.

⁴³ GyfvÉL SGyl, SPL, Iktatott Iratok, 48/1929, 324/1934.

⁴⁴ Uo., 6/1935.

⁴⁵ A katolikus elemi iskola 1927. január 29-én tett hivatalos látogatásáról felvett jegyzőkönyv, lásd SEtűJk 1908–1933, III, 246; GyfvÉL SGyl, SPL, Iktatott Iratok, 16/1927 v.

⁴⁶ GyfvÉL SGyl, SPL, Iktatott Iratok, 363/1932 v.

⁴⁷ *Elismeréssel vagyok a Tisztelendő Nővérek iránt, akik az iskolát ügyesen tudják vezetni, s a gyermekeknek olyan értelmes nevelést és oktatást adnak, hogy ez az állami revizornak is teljes elismerését váltja ki. A revizor dicséretes példaként állítja oda ezt az iskolát a többi hasonló jellegű iskola elé. Gyulafehérvár, 1929. március hó 30. Zomora Dániel s. k. Püspökhelyettes.* (1511/1929 számú püspöki leirat, SÁL, Fond 181, nr. 19; GyfvÉL SGyl, SPL, Iktatott iratok, 94/1928, 111/1928.)

⁴⁸ GyfvÉL SGyl, SPL, Iktatott iratok, 70/1928.

⁴⁹ Olyan diákok esetében, akik korábban állami iskolába jártak, mert lakhelyükön nem volt felekezeti iskola, és Sepsiszentgyörgy-

Az iskolában gyakoriak voltak a tanfelügyelői ellenőrzések. Az Egyház részéről a mindenkori kerületi és egyházmegyei tanfelügyelő, az állami hatóságok részéről pedig különböző tanfelügyelők és ellenőrök látogatták az iskolát. Az 1927/28-as tanévtől az iskolalátogatásokról már írásbeli jegyzőkönyvet vezettek. 1928 májusában, szeptemberében, majd november 17-én Ion G. Nicolaescu tanfelügyelő ellenőrizte az iskolát, de működése ellen egyszer sem emelt kifogást. Maga a Főpásztor is elismerését fejezte ki a sikerért.⁴⁷ Az év végi nyilvános vizsgán az állam kiküldöttjeként jelen volt Catave David és Simion Ioan brassói tanfelügyelő, valamint Caracudoviciu bukaresti főtanfelügyelő, akik maguk is részt vettek a tanulók vizsgáztatásában. Az eredménnyel messzemenően meg voltak elégedve: *Az eredmény kitűnő. A gyerekek derekasan megállták a helyüket.*⁴⁸ Ennek ellenére a háromszéki tanfelügyelő/revizor M. Ogoreanu kezdetben igyekezett ellehetetleníteni az intézmény működését, visszatartva a diákok beiratkozásának jóváhagyását.⁴⁹ Előszeretettel élt a kor kedvelt névelemzés-módszerével. A diákok nevéből önkényesen következtetett román nemzetiségűekre, és erre hivatkozva tiltotta el a katolikus magyar iskola látogatásától.⁵⁰

A tanfelügyelői ellenőrzések évente többször is megismétlődtek, de mindig kiváló sikerrel.⁵¹ Pedig ugyancsak igyekeztek törvénytelenégeket találni,⁵² de néhány apró formai hibán kívül az intézmény működésével messzemenően meg voltak továbbra is elégedve, gyakran hangoztatva annak mintaiskola jellegét.⁵³

A gazdasági világválság első évében az intézet a külső – az állam által támasztott – nehézségek mellett belső problémákkal is küzdött. Mivel az állami iskola ingyenes volt, a zárdai iskolában pedig csekély tandíjat kellett fizetni, a tanulói létszám kb. 20

re költözve a katolikus iskolába szerettek volna beiratkozni, ezt a tanfelügyelő arra hivatkozva utasította vissza, hogy továbbra is az állami iskolát kötelesek látogatni. A püspök a közoktatásügyi miniszternél tiltakozott az intézkedés ellen. (Uo., 169/1929 v.)

⁵⁰ Uo., 186/1929 v.

⁵¹ Lásd az 1929. január 23-án, március 16-án, március 21-én, május 16-án, szeptember 16-án és 22-én, november 17-én tartott iskola-ellenőrzési jegyzőkönyvekben foglaltakat. (Uo., 526/1929 v.)

⁵² Az 1929. október 28-án tartott ellenőrzésen pl. Petru Giurar inspektor azt kifogásolta, hogy a növendékek körmei nem voltak eléggé levágva.

⁵³ Az 1930. június 12-én tartott ellenőrzésen M. Ogoreanu inspektor a következőket foglalta jegyzőkönyvbe: *Clasele curate, înzestrate cu mobilier și material didactic corespunzător. Elevele îmbrăcate-n uniformă, vioaie, plină de dragoste față de învățătoarea lor, iar aceștea cu cea mai mare bunăvoință față de eleve – adevărate mame. (...) Rezultatul examinării îl clasifică cu foarte bine, exprimând mulțumiri cuvioasei Soră Gustavina M. Offenberger.* (GyfvÉL SGyl, SPL, Iktatott iratok, 344/1930 v.)

fővel lecsökkent, így a későbbiekben 60–70 fő között mozgott.⁵⁴ Az intézetben végzett tanulók további sorsa, továbbtanulása is foglalkoztatta a nővéreket. Az elemi iskolát végezettek nagyobb része gazdasági lehetőségek hiányában cselédsorba, kisebbik része gyárakba került. Ők a műveltség megtartásának és gyarapításának formáját az egyházak kínálta egyesületi életben találták meg.

Ugyanakkor az alapítólevélben foglalt célkitűzésekkel ellentétes eredményhez vezetett az a gyakorlat, hogy a nagyszombi tanítóképzőben apácjelöltként továbbtanulni akaró tehetséges növendékek középiskoláikat már nem a sepsiszentgyörgyi, hanem a nagyszombi zárda jelöltjeként kellett hogy végezzék. Így tanulmányaik befejezése után az intézet, ahol elemi iskoláikat járták, és a vallásos nevelést kapták, már nem tarthatott igényt rájuk. A Bilinszky által vezetett nagyszombi intézet ugyanis saját jelöltjének tekintette a növendékeket, még akkor is, ha anyagilag nem járult hozzá a fenntartásukhoz.⁵⁵ A probléma akkor került felszínre, amikor a zárdának szüksége lett volna újabb apáca-tanítókra, és noha volt innen kikerült jelöltje, mégis világi tanító felvételére utasították az igazgatónőt. Így felmerült annak a veszélye, hogy hosszú távon az intézet apáca-tanítók nélkül maradhat. A gondot a tartományfőnöknő végül úgy oldotta meg, hogy szükség esetén más rendházakból helyezett át pedagógus-nővéreket.⁵⁶ Örökös gond volt a nővérek megélhetésének biztosítása, ez a román berendezkedés után már tarthatatlanná vált. A nővérek rendszeres fizetést nem kaptak, csupán a Státus folyósított havi 2000 lej segélyt, de ez a megélhetésre elégtelen volt. Sok esetben pedig ennek folyósítása is több hónapig késett.⁵⁷ Az egyházközség, mint fennebb láttuk, nem vállalta fel a zárda segélyezését, mivel legnagyobb gondja – a kántor fizetésének biztosítása – minden anyagi tartalékát felemésztette. Így maradt a korábbi állapot: az alkalmi segélyekre és adományokra támaszkodó bizonytalan intézetfenntartás gyakorlata.⁵⁸

1930-ban a városban pusztító skarlátjárvány miatt egy időre az iskolát is bezárták. Az intézetben halálos áldozata is volt a járványnak.

Az 1929/30-as tanévben megalakult a Szívárdá, „Kis Szent Teréz” csapata címmel. A Jézus Szíve tiszteletére alakult egyesületbe 25 tanuló lépett be a zárda növendékei közül. Zászlószentelésükre 1930 pünkösdjén került sor, dr. Jakubek István jezsuita szerzetes szívgenerális részvételével, dr. Künnle Tivadarné zászlóánya védnöksége alatt. A szívárdacsoportokat 1935-ig a segédlelkészek, azt követően pedig a tanítónők vezették. Az állami hatóságok 1935-ben betiltották a gárdanév, gárdajelvény és gárdasapka használatát, így az egyesület Kis Apostolok néven működött tovább. Programjaik között első sorban a lelki nevelést előremozdító tevékenységek szerepeltek: Jézus Szíve ünnepe és az első péntek megtagatása, hetekre lebontott lelki erények gyakorlása, vagyis az ún. parancsok megtagatása. Ezzel párhuzamosan szociális feladatokat is felvállaltak: különféle alkalmakra rendezett belépődíjas műsoraik jövedelmét a fogságban levő gyerekek kiváltására, a város szegényeinek a megsegítésére és más egyházi célok megvalósítására fordították.⁵⁹

Az intézet 25 éves fennállásának jubileumára a nővérek nagyszabású ünnepséget szerveztek 1941. június 1-jén, pünkösd vasárnapján.⁶⁰ Az egész napos programon népes vendégsereg,⁶¹ az egyházközség tagjai és a város lakói nagy számban vettek részt. A papok, szerzetesek, a helyi egyházközségek egyesületi vezetőinek köszöntői, a tanulók és már végzett növendékek köszöntő szavai mind-mind az intézet fennállásának szükségességéről tanúskodtak.⁶² Sajnos az alapító, Bilinszky 1940. december 7-én elhunyt, így az általa létrehozott intézmény jubileumán már a kolozsvári házsongárdi temetőben pihent. Az ünnepség fővédnöki tisztét az óvoda jótévedőjének, br. Szentkereszty Béla képviselőnek a testvére, Szentkereszty Erzsébet vállalta.⁶³ A jubileum helyi fogadtatásáról

⁵⁴ 1929-ben a helybeli állami iskolát 89 katolikus fiú és 38 katolikus lány látogatta.

⁵⁵ A sepsiszentgyörgyi leányiskolából Szebenbe került növendékek eltartását vagy jótévedőik, vagy családtagjaik fizették.

⁵⁶ GyfvÉL SGyl, SPL, Iktatott iratok, 241/1929.

⁵⁷ A zárda jövedelme 1930-ban a következőképpen alakult: Státussegély évente 24 000 lej, iskolafenntartási díj – mely a növendékek száma szerint változott – évi 32–36 000 lej. A fizetéseken kívül a fenntartási költségek ennek másfélszeresét jelentették.

⁵⁸ GyfvÉL SGyl, SPL, Iktatott iratok, 502/1929 v., 401/1931.

⁵⁹ Sancta Maria 1915–1940, 48–49.

⁶⁰ Az eredetileg 1940 augusztusára tervezett ünnepséget a második bécsi döntést megelőző bizonytalan belpolitikai helyzet miatt halasztották el egy évvel későbbre.

⁶¹ Jelen volt a ferencendi tartományfőnöknő kiküldöttje, M. Redigunda jelöltmester Kolozsvárról, Forester M. Áczó, a ma-

rosvásárhelyi intézet főnöknője, P. Márton Bernát domonkos szerzetes, a Püspöki Főhatóság képviselője, Nagy M. Lonella, az irgalmas nővérek székesfehérvári főnöknője.

⁶² A kiemelkedő eseményre a nővérek a már többször idézett emlékkönyvet állították össze, melyben az intézmény történetét, fejlődését dokumentálták (Sancta Maria 1915–1940).

⁶³ Az ünnepi műsor sorrendje a következő volt: 8.30: ifjúsági nagymise; 9.30: honvédek miséje; 11.00: ünnepi nagymise; 16.00: az intézet növendékei felvonultak mesejelmezben a Sancta Maria udvaráról a Szabadság téren át a Mátyás király útig és vissza; 17.00: a szövögyár kultúrtermében ünnepi díszgyűlés az árvák, óvodások és tanulók köszöntője, a szövögyár zenekarának szereplésével, az egyletek vezetőinek az üdvözlő beszédei, Szalay Mátyás Bilinszkyról tartott emlékbeszéde és a Püspöki Főhatóság képviselőjének záróbeszéde; 19.00: Jézus Szíve ájtatosság; 19.45: ünnepi harangzúgás; 20.00: toronyzene.

a protestáns szerkesztőséggel rendelkező *Székely Nép* című helyi lap 1941. május 31-i számában a következőket olvashatjuk: „Az ünnepségek iránt az egész város és a környék szeretetének és őszinte megbecsülésének igen meleg érdeklődését mutatja, mert az a kis intézet az elmúlt 25 esztendő alatt szinte emberfeletti hősies küzdelmet vívott a kisebbségi nevelésügy élvonalában.” Az intézetet köszöntők között találjuk Balogh Jenőt, a református népiskola igazgatóját, Berekméry Zoltánt, az I. számú állami népiskola igazgatóját, és Petke Bélát, a II. számú állami népiskola igazgatóját, akik beszédekben a kisebbségi helyzetben helytálló intézet érdemeit méltatták. Jelenlétük bizonyította, hogy a folyamatosan fejlődő intézet elfoglalta az őt megillető helyet az iskolák sorában, érdekes és hasznos színfoltját képezve a városnak.⁶⁴

A jubileumi ünnepséggel megkezdődött az intézet aranykora, melynek az 1948-ban bekövetkezett államosítás vetett véget. Ebben az időszakban bővült ugyanis a zárda, az árvaház, az elemi népi iskola a gimnáziumi katolikus leányiskolával és a rövid életű óvónőképzővel. A fenti intézmények működését összesen 12–14 nővér biztosította, nem sorolva a betanító világi tanárokat és tanítókat.⁶⁵ A tanulólétszám is 200 fő fölé emelkedett.⁶⁶ Mint ahogyan az intézet történetéből megszokhattuk, a második világháború **végén** is előkerült az intézet fenntartásának kérdése. A ferences rend Bilinszky elértéktelenedett alapítványából⁶⁷ nem tudta fenntartani elemi iskoláját és óvodáját, ezért az egyházközség támogatását kérte. A kérést az egyháztanács az alapítólevélben foglaltakra hivatkozva utasította el, hangsúlyozva, hogy abban ilyen kötelezettség nem szerepelt.⁶⁸ Ekkor Márton Áron püspök arra kérte az árvaház vezetőségét, hogy bővítsék ki az intézményt, s tegyék lehetővé még több árva befogadását. Ugyanakkor 1 000 000 lejt küldött a fenntartásra, abból a segélyből, amelyet XII. Pius pápa a háborús veszteséget szenvedett egyházmegyéik megsegítésére

nyújtott.⁶⁹ Az intézetben ebben az időben 18 árva és 26 kedvezményezett⁷⁰ szegény tanuló volt elhelyezve. Következő évre az árvák száma 20-ra emelkedett.

A püspök közölte az egyházközséggel, hogy mint iskolafenntartót az elemi iskola és az óvoda fenntartása őket terheli. Hangsúlyozta, hogy az Egyházmegyei Tanács csupán segélyezője és nem fenntartója volt az intézménynek.⁷¹ Rendelkezése azonban ellentétben állt Sándor Imre általános püspöki helytartó 1942-es rendeletével, melyben a Kolozsvári Helytartóság vezetője kiemelte: az egyházközség soha nem volt fenntartója, csupán jóakaró segítője az intézetnek. Az egyházközség a 1927. évi X. körlevélben foglalt 3666/1927 számú rendeletre hivatkozva a plébános távollétében végül elfogadta az iskolafenntartói szerepet. A fenti rendelet ugyanis kimondta: *Minden egyházközség köteles róm. kat. elemi iskolát fenntartani, annyi tanerővel, ahány szükséges.*⁷² Abban az esetben, ha a tanulók származását nézzük, valóban egyházközségeknek kell tekintenünk az iskolákat, hiszen az árvák kivételével az 1940-es években legtöbbször a helyi egyházközségből kerültek az intézetbe. Ez a tény íratlan szabályként követelhetette a fenntartáshoz való hozzájárulását az egyházközségnek, még akkor is, ha az alapítólevél másként rendelkezett. Ennek ellenére a háborúból hazatért plébános 1945 októberében az Egyházmegyei Hatósággal közölte: a csekély anyagiakra alapozva nem vállalhatja az elemi népiskola és óvoda fenntartását, csupán abban az esetben, ha ezzel együtt a bevételt is eredményező katolikus leánygimnázium bentlakását is megkapja az egyházközség.⁷³ Válaszában Márton Áron püspök hangsúlyozta: az egy tanerővel induló árvaházi iskola már régen egyházközségi vegyes elemivé vált, így fenntartása az egyházközséget terheli.⁷⁴ Az egyháztanács végül az elemi iskola, valamint óvoda dologi kiadásainak jó részét (festés, karbantartás) magára vállalta.⁷⁵ Emellett azonban az Egyházmegyei Hatóság, kisebb mértékben ugyan, de továbbra is segélyezte

⁶⁴ Sancta Maria 1915–1940, 63–83.

⁶⁵ Ferencrendi pedagógusok. Tanárnők: Béres M. Gaudentia 1897-ben született, Debrecenben, magyart, történelmet és földrajzot tanított; Binder M. Placilla 1906-ban született, Tasnádon, románt és latint tanított; Maráth M. Elma 1896-ban született, Székelyudvarhelyen, magyart, történelmet és földrajzot tanított; Szabó M. Tanásia 1916-ban született, Szárhegyen, kézimunkát tanított. Tanítónők: Jakab. M. Kázméra 1908-ban született, Uzonban; Hajdú M. Valéria 1908-ban született, Szászrégenben; Zonda M. Eszter 1905-ben született, Brassóban; Boros M. Tarzitia 1918-ban született, Zetelakán. Hozzájuk kell számítani a bentlakásokat felügyelő, szakács és házi nővéreket. Lásd *Kimutató a sepsiszentgyörgyi ferencrendi nővérek tanszemélyzetéről 1948. szeptember 10-én* (GyfvÉL SGyl, SPL, Iktatott iratok, 310/1949).

⁶⁶ A népiskolába az 1946/47-es tanévben 214, az 1947/48-as tanévben 222 tanuló iratkozott be. (Uo., 430/1947, 312/1948.)

⁶⁷ Évi 3–400 pengőt jövedelmezett.

⁶⁸ A hívektől érkezett alkalmi segélyekkel „letudta” a támogatást. Ugyanakkor az 1941-ben megnyílt katolikus polgári leányiskola bentlakását – annak jövedelmezősége miatt magának akarta megtartani. Ezt kérték azonban az apácák is. (GyfvÉL SGyl, SPL, Iktatott iratok, 11/1942 v., 12/1942 v.)

⁶⁹ Márton Áron püspök 160/1946 számú leirata. (Uo., 101/1946 v., 591/1946.)

⁷⁰ A kedvezményezett tanulóknak az ellátási költségek felét kellett fizetni.

⁷¹ Márton Áron püspök 5998/1945 számú leirata. (GyfvÉL SGyl, SPL, Iktatott iratok, 154/1945.)

⁷² GyfvÉL SGyl, SPL, Iktatott iratok, 239/1945.

⁷³ Uo., 185/1945.

⁷⁴ Márton Áron püspök 1946. február 23-án keltezett leirata. (Uo., 22/1946 v., 50/1946 v., 51/1946 v.)

⁷⁵ A plébános is lemondott a várostól járó canonica portio reá eső részéről az árvaház javára.

az iskolát.⁷⁶ Az iskolafenntartói szerepet pedig a későbbiekben sem vette át teljesen az egyháztanács.

A népes és élni akaró intézet bezárását az 1948. augusztus 3-i rendelet jelentette. Az árvákat a hozzátartozók ősszel hazavitték, néhány gyereket pedig helyi családoknál szállásoltak el.⁷⁷ Az államosítás után a nővérek részt vettek a hitoktatásban. 1949. február 14-én az állami hatóságok elrendelték a zárda kiürítését és a nővéreknek az Előpatakra történő költözését. Nyolc nappal később pedig erőszakkal az utcára tették őket. A püspök ekkor azt javasolta, hogy a nővérek, amennyiben lehet, mivel pasztorációs érdek is, az egyházközségben maradjanak. Néhány hónapig ez jórészt megvalósult, hiszen két idős nővért a brassói rendházba, 2 beteg nővért családjukhoz küldtek, 6 nővér viszont a plébánián maradt, és segített a hitoktatásban.⁷⁸

Az intézet főnöknői:

Foszticz M. Fructuosa 1915–1935-ben, haláláig vezette az intézetet. Halála után, 1939 decemberéig Fieger M. Carina, akinek lemondása után 1940–1942-ben Kloner M. Gerusia, 1942–1943-ban M. Mablina, 1943–1946-ban Hajdu M. Amancia (Amantia), 1946–1948-ban Jakab M. Kázméra vezette az intézetet.

A zárdában tevékenykedő nővérek:⁷⁹

1. M. Fieger Carina, 1915–1940, főnöksége után Hátszegre távozott.
2. M. Hopfner Angelénia, 1915–1936, zenetanító, Németországba távozott.
3. M. Gergely Loliona, 1915–1918, Nagyváradra távozott.
4. M. Wunibalda, 1920-as évek eleje, Németországba távozott.
5. M. Weber Alruna, 1923–1925, tanítónő, Németországba távozott.
6. M. Sipos Consalva, 1925–1940.
7. Offenberger M. Gustavella/Gustavina Matilda,⁸⁰ 1925–1941, tanítónő, igazgatónő, Marosvásárhelyre helyezték.
8. M. Jeroma, 1926–1930, Brassóba távozott.
9. Edényi M. Edit, 1930–1937, tanítónő, Marosvásárhelyre távozott.
10. M. Kletana 1928–1935, Torjára távozott, háztartásvezető.

⁷⁶ A rendes havi segélyek mellett pl. 1947-ben az Egyházmegyei Tanács is támogatta az intézményt 4 500 000 lejrel, a pápa is 10 000 000 lejrel.

⁷⁷ GyfvÉL SGyl, SPL, Iktatott iratok, 414/1948.

⁷⁸ Márton Áron püspök 495/1949 számú leirata; GyfvÉL SGyl, SPL, Iktatott iratok, 52/1949, 53/1949.

⁷⁹ Sancta Maria 1915–1940, 94–95.

⁸⁰ Offenberger Gustavina Matilda 1907. október 25-én született, Brassóban. Tanítónői tanulmányait a ferences nővérek szebeni

11. M. Theresa 1935–1937, zenetanárnő.
12. Marksteiner M. Kariola, 1936–1939, háztartásvezető, Dévára távozott.
13. M. Elifia, 1932–1933.
14. Vári. M. Anolina (Anólia), 1937–1943, tanítónő, Tasnádra távozott.
15. Maráth M. Elma, 1937–1948, tanárnő.
16. Papp M. Eterna, 1940–1942, háztartásvezető, Kolozsvárra távozott.
17. M. Lucinda konyhanővér, 1940.
18. M. Lujza 19...
19. M. Valérika 1936, Marosvásárhelyre távozott.
20. M. Orestea.
21. M. Desponsata.
22. M. Erbo.
23. M. Firmina.
24. M. Reumundis .
25. M. Theodisia, 1940-es évek, tanárnő.
26. Béres M. Gaudencia, 1942?–1948, tanárnő.
27. Binder M. Placilla, 1942?–1948, tanárnő.
28. Szabó M. Tanásia, 1942?–1948, tanárnő.
29. Jakab. M. Kázméra, 1942?–1948, tanítónő.
30. Hajdú M. Valérika, 1942–1948, tanítónő.
31. Zonda M. Eszter, 1942?–1948, tanítónő.
32. Boros M: Tarzitia, 1942?–1948, tanítónő.

2. Óvoda

A nagy gazdasági világválság éveiben az egyházközség és a nővérek katolikus óvoda megnyitását vették tervbe. Szerették volna elérni, hogy a katolikus elemi iskolába lépő gyerekek megfelelő vallásos felkészülésben is részesüljenek.⁸¹ A cél megvalósítása érdekében az egyházközség is áldozatvállalást ígért: az óvónő és a dajka fizetésének biztosítását magára vállalta. Az első és legfontosabb lépés a minisztériumi engedély megszerzése volt, mely a történelmi egyházak számára kimondhatatlan nehézségekbe ütközött. A két világháború közti időszak intenzív románosító politikájának az is része volt, hogy lehetőleg egyetlen kisebbségi kézen levő óvoda, iskola se nyíljon meg. Ezért kiemelkedő br. Szentkereszt Béla képviselő, egyháztanácsos közbenjáró tevékenysége, aki személyes ismeretségének köszönhetően 91576/1931 szám alatt nyilvánossági jogot szerzett Angelescu közoktatásügyi minisztertől az óvoda

intézetében folytatta, majd ugyanitt szerzett tanítónői oklevelet, 1925-ben. (GyfvÉL SGyl, SPL, Iktatott iratok, 40/1926.)

⁸¹ A tervhez megszerezték a Római Katolikus Státus támogatását is. Az igazgatótanács vállalta, hogy a zárda épületében elhelyezendő óvoda termének bérleti költségeit fedezi. Ugyanakkor ígéretet tett egy olyan ingatlan vásárlására az óvoda és a kántori lakás számára, melyet Anau Ferenc akart eladni 300 000 lejért. A vásár és a Státus támogató terve azonban nem valósult meg.

számára.⁸² Ezzel a sepsiszentgyörgyi egyike lett az Erdélyben megnyílt két felekezeti óvodának, de a meglevő engedély dacára, anyagi okok miatt mégis csak két év múlva nyílt meg,⁸³ terem hiányában, szükségmegoldásként a főnöknő irodájában.

Az óvoda az 1934/35-ös tanévben 25 vegyes valóságú gyerekkel kezdte meg működését, de a következő tanévtől számuk 40 főre emelkedett, majd a II. bécsi döntést követően fokozatosan megkétszereződött.⁸⁴ Az 1945/46-os tanévben az óvodások száma ismét visszaesett a két világháború közti szintre,⁸⁵ de az 1947/48-as tanévben már a tekintélyes 110-es létszámmal találkozunk. Közülük 30 óvodába jár még nem is volt óvodaköteles.⁸⁶

Az óvodásokkal többnyire világi, tanítónői képesítéssel rendelkező helyettes óvónők foglalkoztak: 1933–1934-ben Farkas Rozália óvónő, 1935-ben Khell Margit tanítónő, 1936-ban Baróthy Jolán óvónő, majd 1936–1937-ben Belényi Ella óvónő, 1937–1939-ben újra Farkas Rozália óvónő, 1939 újból Khell Margit, 1939–1940-ben Kedves Viktória az óvónő, 1940-ben Izsáky Ilona, 1940. november – 1941. márciusban Vári M. Anólia, 1941. március – 1942-ben Kovács Mária és Csiky Irén óvónők, 1942–1943-ban Kovács Emma óvónő,⁸⁷ 1947–1948-ban Boros M. Tarzitia nővér. Az óvodások számának a növekedésével második óvónő felvételére is szükség lett volna, de az egyházi tanfelügyelő elutasította a főnöknő kérését. Így az intézmény végig egy óvónővel és egy dajkával működött.⁸⁸ Díjazásukról az egyházközség ígérete ellenére mégiscsak a Státusznak kellett gondoskodnia.

Az óvoda látogatását 1934. október 15-én D. Bedeleanu tanfelügyelő kezdte meg, aki az ellenőrzéséről felvett jegyzőkönyvében megállapítja: *rendelkezik minden szükséges didaktikai eszközzel és bútorzattal.*⁸⁹ A szűk helyen működő óvodát azonban a későbbi tanfelügyelők az engedély visszavonásával fenyegették. A bezárás veszélyéből fakadó fenyegetettség sürgetően hatott az óvodaépület építésének az elkezdésére.

Az épület alapkövetételre 1934. október 4-én került sor, a bérmlásra az egyházközségbe érkezett gr. Majláth Gusztáv püspök jelenlétében. A nővérek országos gyűjtést indítottak az építkezési költségek fedezésére. Végül Szalay Mátyás plébános tervei alapján, közel 300 000 lej költséggel felépült a zárda udvarán a különálló, korszerűen felszerelt épület.⁹⁰ Felszentelésére 1935. szeptember 22-én került sor. Az ünnepségen jelen volt a püspök képviselőjében dr. Boga Alajos kanonok, egyházmegyei főtanfelügyelő, dr. Péter Antal apát, főesperes, és dr. Bilinszky Lajos.⁹¹ Az épületet Kádár János helyi építőmester kivitelezte.

Ezt követően az egyházi, majd a magyar állami ellenőrző közegek mindig elragadtatással nyilatkoztak az ún. kisdédóvóról, mintául állítva a hasonló intézmények elé. A Gombkötő Antal tanfelügyelő 1941. február 1-jén tett látogatásakor felvett jegyzőkönyv megállapítása, miszerint: *Az eredmény minden várakozást felülmúl,* általánossá vált az 1940 augusztusa után végzett tanfelügyelői ellenőrzésekre.⁹² Az egyértelmű siker a nővérek hatékony oktató-nevelő munkájának és az intézmény korszerűségének volt köszönhető.

3. Katolikus leánygimnázium

A nővérek által vezetett katolikus vegyes iskola az egyházközség kérésének megfelelően 1941-től katolikus polgári leányiskolával bővült. Erre a célra az állam átengedte a zárda mellett fekvő állami polgári fiúiskola épületét,⁹³ melyet korábban a Háromszékvármegyei Tanalap kezelte.⁹⁴ Az épület tulajdonjogának elismeréseként bérleti díj fejében az egyházközség jelképes évi egy aranypengőt fizetett az államnak. Természetesen gondoskodnia kellett az épület karbantartásáról és tűzbiztosításáról. Az átvétel az 1941/42-es tanév alatt, fokozatosan ment végbe.⁹⁵ Ez alatt a tanulók nagy része a zárdaiskola termeit, a bentlakók pedig a zárda bentlakását használták.⁹⁶ A tényleges átvételre 1942. augusztus 29-én került sor, Kósa Vince tanügyi tanácsos jelenlétében.⁹⁷

⁸² Szentkereszty báró személye volt a garancia arra, hogy az óvoda románul jól tudó óvónő kerül.

⁸³ SEtjlk 1908–1933, III, 316.

⁸⁴ Az óvoda 1934–1941 közti növendékeinek névsorát lásd Sancta Maria 1915–1940, 45–46.

⁸⁵ Az 1945/46-os tanévben 19 fiú és 26 lány.

⁸⁶ Lásd az 1947/48. év végi évrő jelentése Jakab M. Kázméra igazgató-nővérnek. (GyfvÉL SGyl, SPL, Iktatott iratok, 312/1948.)

⁸⁷ Sancta Maria 1915–1940, 46b, c.

⁸⁸ GyfvÉL SGyl, SPL, Iktatott iratok, 4/1946, 81/1947 v.

⁸⁹ Uo., 240/1934.

⁹⁰ A 21 m hosszú és 7,40 m széles új épületrészben helyet kapott egy iroda, egy 159 négyzetméter nagyságú osztályterem, egy 39 négyzetméteres játszóterem, egy előszoba, az emeleten pedig egy

manzárdszoba Záknoffné számára és két vendégszoba.

⁹¹ GyfvÉL SGyl, SPL, Iktatott iratok, 213/1934., 267/1934 v., 131/1934, 277/1935, 63/1935 v., 419/1935, 42/1935, 292/1935.

⁹² Sancta Maria 1915–1940, 47.

⁹³ Ma a Mikes Kelemen Líceum főépülete.

⁹⁴ GyfvÉL SGyl, SPL, Iktatott iratok, 218/1946 v.

⁹⁵ 1941 őszén még csupán délután használhatták az intézmény termeit, mert délelőtt az állami polgári fiúiskola használta. (Uo., 227/1942 v.)

⁹⁶ Az 1941/42-es tanévben az iskolában 160, a bentlakásban 60 gyermek volt elhelyezve, annak ellenére, hogy a zárdaépület termei 120 tanuló, míg a bentlakás 32 tanuló számára volt felépítve.

⁹⁷ GyfvÉL SGyl, SPL, Iktatott iratok, 983/1942 (az átvételről 1942. augusztus 29-én felvett jegyzőkönyv).

A nyilvánossági jogot 133.895/1943 szám alatt kapta meg az iskola.⁹⁸ Az iskolafenntartó az egyházközség lett. Az intézmény az egyházi hatóságok részéről az egyházmegyei tanfelügyelőségnek, az állam részéről a közoktatásügyi minisztérium alárendeltjeként a tankerületi főigazgatóságnak lett alárendelve. A tíz tagú tanári kart négy ferences nővér és hat betanító világi tanár alkotta.⁹⁹ A leánygimnázium négy osztályában évente átlag 200 tanuló járt. A nővérek a fiúiskola épületével együtt használatba kapták annak bentlakását is.¹⁰⁰

Az új katolikus leányiskola a Szent Margit Nevelőintézet nevet kapta, arra való tekintettel, hogy 1941 az Árpád-házi királylány szenttéavatásának éve volt. A névadással az egyházközség a zárdaiskolától való különállást akarta kifejezni. A név használatát az Egyházmegyei Főhatóság 10399/1941 szám alatt jóváhagyta, de nemsokára visszavonta, azzal a nem titkolt céllal, hogy az új katolikus oktatási intézményt a katolikus elemi leányiskolával összevonja, és az oktatás mellett az iskolafenntartást is a mallersdorfi ferences nővérekre bízta. Végül a katolikus polgári leányiskolát kivonták az iskolaszék ellenőrzése alól, és a ferences nővérek vezetése alá adták. A Kolozsvári Helytartóság 7384/1942 számú rendeletével pedig a Sancta Maria katolikus népi iskola felső tagozatának nyilvánította. Az igazgató 1941–1943-ban Holz M. Ampélia nővér volt, 1943–1948-ban Hajdú M. Amantia nővér. Az intézet élére a Püspöki Helytartóság helyettes papi igazgatót nevezett ki, Székely Ferenc hittanár személyében, aki a zárda főnöknőjével egyetértésben vezette az intézményt. Az iskola anyagi ügyeit a ferences nővérek kezelték, az Egyházmegyei Hatóság felügyelete alatt.¹⁰¹ Az egyháztanács 1942. szeptember 10-én tartott gyűlésén jogainak csorbítására hivatkozva tiltakozott az intézkedés ellen, hangsúlyozva, hogy az iskola átvevési jegyzőkönyvében foglaltak szerint az egyházközség az átvevő és iskolafenntartó. Tiltakozása azonban eredménytelen

maradt.¹⁰² A nővérek az iskolát az internátussal együtt már 1942-ben átvették. Ugyanakkor az épületben külön kápolnát is berendeztek.¹⁰³

Az egyházközség és a rend között lezajlott két éves tárgyalásokat követően megszületett a végleges megállapodás, mely rendezte a katolikus iskolák sokat vitatott helyzetét. A kolozsvári Püspöki Helytartóság és a ferencendi nővérek magyarországi rendtartománya között 1943. január 10-én aláírt szerződés szerint a Sancta Maria-intézet háromtagozatúra bővült: leányárvaházra, leány népiskolára és óvodára, valamint a polgári leányiskolára és a hozzá tartozó leánybentlakásra. Az intézmény fenntartója így teljesen a rendtartomány lett, de vallási, tanulmányi, fegyelmi és anyagi ügyekben az Egyházmegyei Hatóság felügyelete alatt állt.¹⁰⁴ A rendnek kellett gondoskodni a tanító nővérekről, de addig is, míg ezek teljes számban ideérkezettek volna, ideiglenes tanárokkal működött az intézmény. Egy óvónő, 4 tanítónő, 5-6 okleveles tanárnő alkotta a pedagógusok csoportját.¹⁰⁵ A bentlakásba 60 tanulót vehettek fel, melyek közül 6 ingyenes és 3 a novíciusok számára fenntartott hely volt. Az új leánygimnázium és bentlakás vezetője régensi minőségben a főnöknő volt, segítői az anyagiakban 2 konyhanővér, 1 házi nővér, 1 ruhatáros nővér – utóbbi a bentlakók ruháit gondozta. A tanító nővérek díjazása felerészben az államsegélyből, felerészben az egyházközség által adott fizetésekiegészítésből tevődött össze.¹⁰⁶ Az intézet működtetéséhez szükséges 18-20 nővér helyett csupán 11 nővér állt rendelkezésre, ezért örökös munkaerőhiánnyal küzdöttek a főnöknők, Birzack M. Mablina és Hajdú M. Amantia.

Az 1944. szeptemberi román bevonulás előtt a nővérek is elmenekültek, a zárda üresen maradt, az iskolát bezárták, de 1945 januárjában a polgármester újra átadta a visszatért nővéreknek. A Székely Mikó Kollégium épületében már december közepén megnyílt egy vegyes, fiú-lány gimnázium, ahonnan

⁹⁸ Uo., 304/1948 v.

⁹⁹ Az iskola katolikus jellegét ennek ellenére igyekeztek fenntartani. Így az I–III. osztály osztályfőnökei is a nővérek lettek.

¹⁰⁰ GyfvÉL SGyl, SPL, Iktatott iratok, 25/1942 v.

¹⁰¹ Uo., 1261/1941, 1089/1941, 1003/1941, 181/942 v., 22-23/1942 v., 26/1942.

¹⁰² Az egyháztanács érvelésében kiemelt helyen szerepelt, hogy neki, mint átvevőnek az iskolafenntartás joga és kötelezettsége egy harmadik személyre (ti. a ferences rendtartományra mint jogi személyre) nem átruházható. Ugyanakkor az egyháztanács tagjaiból kell az iskolaszéknek is alakulnia. (Uo., 517/1942 v., 518/1942 v., 534/1942 v.)

¹⁰³ Uo., 137/1943 v.

¹⁰⁴ Az 1943. január 30-án aláírt szerződés az oktató-nevelő tevékenység fontosabb alapelveit a következőképpen rögzítette: *A rendtartomány elsőrangú kötelessége gondoskodni az Intézetnek*

kifogástalan római katolikus vallási és erkölcsi, valamint magyar nemzeti vezetéséről és szelleméről. Ezért gondoskodni tartozik arról, hogy az Intézetben alkalmazott nővérek szerzetesi élete és fegyelme, valamint az összes alkalmazottak katolikus és magyar nemzeti érzelme és magatartása példaadó és nevelő erejű legyen. Amennyiben ezen szempontból indokolt kifogás merülne fel, az illető nővért vagy világi alkalmazottat az intézetből haladéktalanul eltávolítani köteles.

¹⁰⁵ Az 1944/45-ös tanévben a következő nővérek tanítottak és tevékenykedtek a bentlakásban: Hajdú M. Amantia tanítónő-főnöknő, Makkai M. Vittoria házi nővér / varrónő, Sándor M. Lajosina tanárnő, Zonda M. Eszter tanítónő, Kiss M. Rosmáta tanítónő, Szász M. Ilona tanárnő, M. Kázméra óvónő, Berecki M. Szidonia szakácsnő, Szabó M. Tanásia házimunka. (GyfvÉL SGyl, SPL, Iktatott iratok, 2/1944, 10/1945.)

¹⁰⁶ 1943 január 30-án aláírt szerződés. (Uo., 6/1943 v., 297/1942, 413/1942.)

a beiratkozott kb. 350 katolikus növendékből 100 visszament a Sancta Maria-intézetbe, és így újra megnyílhatott a katolikus leányiskola. A zárda berendezését nagyrészt¹⁰⁷ elvitték a zűrzavaros időben, de az iskola és a bentlakás bútorait vissza tudták szerezni. A kápolna felszerelését hatósági rendeletre a görögkeleti templomba szállították, de visszaszerzése után az eredeti helyén, az árvaház épületében helyezhették el. Az árvaház – melybe apránként visszatértek az árvák is – kölcsönként bútordarabokkal kezdte meg működését. 1945 tavaszára már sikerült a hiányzó eszközöket és berendezést pótolni, így 28 állandó lakóval (nővérek, árvák, Záknoffy Antalné és 4 apácajelölt) visszatérhetett a régi élet az intézmény falai közé.¹⁰⁸

Megindult az elemi iskolai oktatás is, 158 tanulóval. A polgári iskola épületét dr. Király Henrik tanár és Nagy József egyházi adószedő mentette meg a kifosztástól. A bentlakás épületét az 1945/46-os tanévben 81 vegyes vallású tanuló népesítette be, közülük 17 árva.¹⁰⁹ A nehéz anyagi helyzetben a vármegye megtagadta az intézmény támogatását, így a még fennálló Püspöki Helytartóságtól és a hívektől kapott segéllyel indult meg az oktatás. Adományai révén a városi tanács is az intézmény rendszeres támogatójává vált.¹¹⁰

Az impériumváltással együtt megkezdődött az intézménynek otthont adó épület megszerzéséért folyó állandó küzdelem is. Tanévről-tanévre újbóli kérelmekre volt szükség ahhoz, hogy az épület bérleti szerződését meghosszabítva, abban tovább működhessen a leánygimnázium és az óvónőképző.

Az állami hatóságok már 1945 tavaszán a polgári iskola épületének állami tulajdonba történő visszavételét akarták elérni. A problémát nehezítette, hogy 1933-ban az épületet a tanügyminisztérium tulajdonából a hadügyminisztérium tulajdonába adták, amely – arra hivatkozva, hogy szüksége lesz rá – minden évben kérdésessé tette a bérleti szerződés meghosszabbítását. A kialakult helyzet az épület létrejöttének céljával is ellentétes, hiszen 1908-as adománylevelével a magyar tanügyminisztérium azaz a feltétellel utalta át a Háromszéki Tanalap tulajdonába a tönkrement épületet, hogy azt a Tanalap feljavítja és a háromszéki magyar oktatás ügyének

szolgálatába állítja.¹¹¹ Ennek megfelelően az impériumváltás után a román tanügyminisztérium vette át az épületet, ahonnan egy épületcsere révén került a hadügyminisztérium tulajdonába. Az egyház a bizonytalan helyzet ellenére minden lehetséges eszközzel megpróbálta az épületet a katolikus leánygimnázium számára továbbra is biztosítani.

Márton Áron püspök leiratban utasította a főnöknőt, hogy a zárdaiskolába járó gyermekek szüleitől és az egyháztanáctól támogató nyilatkozatokat szerezzen, melyekben a rövid életű, de közmegelégedésnek örvendő tevékenységet kifejtő intézmény további fennmaradását pártolják. A püspök ezzel a módszerrel is a leánygimnázium fenntartásának szükségességét szerette volna az államhatalom előtt igazolni.¹¹²

Az új legfelsőbb állami vezetés, a Consiliul Permanent végül visszavonta a leányiskola nyilvánossági jogát, ezért 1946 novemberében az egyházközség a tanügyminisztertől kérelmezte ennek megadását és a leánygimnázium bérleti jogának a meghosszabbítását.¹¹³ 1947 júniusában Szilveszter plébános újból a tanügyminiszterhez fordult az iskola katolikus jellegének fenntartása végett, és az válaszként 1947. július 20-i rendeletében megerősítette a katolikusok bérleti jogát. Az iskola újabb egy évig maradhatott az épületben.¹¹⁴

Az új állami rend jelenléte a leánygimnázium belső tevékenységében is érezte a hatását. Az állami előírásoknak megfelelően 1947-ban megszervezték a Sancta Maria Kulturális és Sportegyesületet, és a szocialista eszméket terjesztő Arlus önképzőkört, mely az új világrend szócsöveként a tanulókkal is megismertette a kommunista tanokat. Ugyanakkor az Arlus szellemében önképzőköröket alakítottak, szocialista szellemű faliújságot szerkesztettek.

1948. július 27-én a tanfelügyelőségen dolgozó Ferenc Dóra a 318/1948 számú miniszteri megbízatás értelmében leltár kíséretében állami tulajdonba vette az óvodát, a katolikus elemi iskolát és a 85 tanulóval működő leánygimnáziumot.¹¹⁵ Néhány nappal később az augusztus 3-án kiadott tanügyi törvény 35. szakasza kimondta a felekezeti iskolák államosítását, mely egyben a négy évtizedes múlta visszatekintő intézmény bezárását jelentette.

¹⁰⁷ A berendezést elvitték a nővérek és árvák hálójából, a kamrából, ebédlőből, konyhából, tanáriból, tanítói és vendégszobákból. Az iskola berendezését teljes egészében elvitték: 1 db zongorát, 3 db hegedűt, az iskolaszövetkezet teljes felszerelését, az iskolai könyvtár és a szemléltető eszközök jó részét, az óvoda összes játékfelszerelését. A leánygimnázium internátusából elhurcolt és megrongált tárgyak értékét 1946 szeptemberében 256 127 000 lejre értékelték. (Uo., 289/1946 v., 294/1946 v.)

¹⁰⁸ 1945. március 31-én felvett vagyonleltár. (Uo., 13/1945.)

¹⁰⁹ GyfvÉL SGyl, SPL, Iktatott iratok, 11/1945.

¹¹⁰ Lásd Hajdú M. Amantia főnöknőnek a püspöki helytartóhoz 1945. január 13-án intézett levelét. (Uo., 2/1945.)

¹¹¹ Lásd az adományozási szerződés román fordítását. (Uo., 175/1947 v., 176/1947 v.)

¹¹² Márton Áron püspök 5215/1945 számú leirata. (Uo., 71/1945 v., 178/1945.)

¹¹³ GyfvÉL SGyl, SPL, Iktatott iratok, 152/1946 v.

¹¹⁴ Uo., 141/1947 v., 147/1947 v.

¹¹⁵ Uo., 300/1948 v., 304/1948 v., 302/1948 v.

4. Óvónőképző

Az 1943/44-es tanév végén a város vezetői tekintettel a nagy óvónőhiányra úgy döntöttek, hogy a református leány-főgimnázium mellé egy óvónőképzőt is létesítenek, mely idővel katolikus jelleget kap, de természetesen nyitott lesz minden felekezeti tanuló előtt. A katolikusok az óvónőképzőt mint felsőfokú tanintézményt a katolikus leánygimnázium folytatásaként képzelték el. A katolikus jelleg már csak azért is kézenfekvő volt számukra, mert a zárda épületében működő korszerűen felszerelt óvoda elsőrendű gyakorlóterepet jelentett a képzőbe járók számára. Ugyanakkor a többi felekezetnek is szüksége volt erre az intézményre, mert sok óvodát és napközit szakképesített óvónő hiánya miatt zártak be. Magyar tannyelvű óvónőképző pedig csak Nagyváradon volt. Az új intézet megszervezését a Székely Mikó Kollégium tanárai kezdték el, majd 1946 szeptemberében megtörténtek az első beíratások. A nemzetnevelésügyi minisztérium 308.086/1946 szám alatt hagyta jóvá az akkor még állami óvónőképző megnyitását, az V. és VI. osztállyal. A képző a hadügyminisztérium tulajdonát képező katolikus leánygimnázium épületében kezdte meg a tanévet,¹¹⁶ annak tanfelszerelését használva. A bentlakó növendékek is a katolikus leánygimnázium internátusában kerültek elhelyezésre, melyet Hajdu M. Valéria nővér vezetett. Az iskolában az első tanévet 98 tanuló zárta eredményesen. Az 1946/47-es tanévben a megbízott igazgató dr. Debreczy Sándorné Daragus Ibolya volt, a tanári kar száma 21 főt tett ki.

A korábbi tárgyalásoknak köszönhetően¹¹⁷ az óvónőképző az 1946/47-es tanévtől katolikus jelle-

get nyert, melyet a nemzetnevelésügyi minisztérium 109.429/1947 szám alatt hagyott jóvá.¹¹⁸ A brassói Tankerületi Felügyelőség végül 11.329/1946 szám alatt állította ki a katolikus óvónőképzővé vált intézet működési engedélyét. Az igazgatói tisztséget a katolikus képzőben most már a nővérek vették át: 1947-ben Béres M. Gaudenciana, majd 1948-tól Binder M. Plazilla nővér.¹¹⁹

Az intézmény fenntartója az egyházközség lett. A 7933/1947 számú püspöki rendelet értelmében megszervezték az iskolaszéket a plébános elnökletével, tagjai pedig az egyháztanácsosok közül dr. Ferencz Mihály, dr. Fogolyán Kristóf, Czíkó Árpád, dr. Király Henrik lettek.¹²⁰ Az iskola így a leánygimnáziummal összekapcsolva V–VIII. osztállyal működhetett, összesen 126 tanulóval. Az állam kötelező rendeletére itt is megalakult a szociális kérdésekkel foglalkozó Arlus önképzőkör, de mellette a felnőtt lányok kongregációja is működött a dr. Fábrián Mihály hittanár és Binder M. Placilla nővér vezetésével. A képző tanulói között nagy sikere volt a „Szeresd a gyermeket” című önképzőkörnek, mely a pedagógiával foglalkozó előadásai és ünnepélyei által gazdag iskolán kívüli tevékenységet fejtett ki. A tanulók iskolai tevékenységének fejlesztésére a következő szakosztályokat hozták létre: művészeti, szociális, irodalmi, tudományos, sport, sajtó és könyvtár, fegyelmi szakosztály. Az 1948 áprilisában kiadott miniszteri rendelet azonban, talán az államosítás előszeleként, megszüntetett minden ifjúsági egyesületet.

Végül az 1948. július 27-én keltezett miniszteri rendelettel az állam átvette az intézményt, megszüntetve így a mindössze három tanévet fennálló, fejlődőképes katolikus óvónőképzőt.¹²¹

Pénzes Lóránd – Gyulafehérvári Érseki Levéltár Sepsiszentgyörgyi Gyűjtőlevéltára, Csíki út 88., Sepsiszentgyörgy, RO-520019; penzilo@gmail.com

¹¹⁶ A hadügyminisztérium visszaigényelte az épületet, de cserébe felajánlotta a volt férfi tanítóképző épületét (ma a Mihai Viteazul Líceum épülete).

¹¹⁷ Az óvónőképző jellegének eldöntéséért összegyűlt az iskolaközi tanács, a következő tagokkal: Szász M. Ilona nővér, a katolikus leánygimnázium igazgatója, Schuller Sándor, a református Székely Mikó főgimnázium igazgatója, Zakariás Istvánné Málnássy Erzsébet, a református Székely Mikó leány-főgimnázium igazgatója, dr. Debreczy Sándorné Daragus Ibolya, az állami

magyar tannyelvű óvónőképző megbízott igazgatója. A vélemények megoszlottak, de a Székely Mikó főgimnázium igazgatójának ellenkezése mellett úgy döntöttek, hogy az óvónőképző katolikus jellegű legyen, és épüljön rá a katolikus leánygimnázium alsó négy osztályára. (GyfvÉL SGyl, SPI, Iktatott iratok, 7/1947 v.)

¹¹⁸ Uo., 305/1948 v.

¹¹⁹ Uo., 170/1946, 310/1947.

¹²⁰ EtgyJk 1945–1948, 78–79.

¹²¹ GyfvÉL SGyl, SPI, Iktatott iratok, 307/1948 v.

1. táblázat

A leányiskolában (1933-tól vegyes iskolában) IV. osztályt végzett tanulók felekezeti megoszlása

Tanév	Összesen	Róm. kat.	Ref.	Unit.	Evang.	Gör. kat.	Izraelita
1918/19	22	18	3	-	-	-	1
1919/20	22	13	5	-	-	1	3
1920/21	20	16	3	-	-	-	1
1921/22	23	13	9	1	-	-	1
1922/23	21	13	4	-	1	1	1
1923/24	28	14	12	1	-	-	1
1924/25	23	12	11	-	-	-	-
1925/26	6	4	2	-	-	-	-
1926/27	17	8	8	-	1	-	-
1927/28	13	7	6	-	-	-	-
1928/29	20	8	11	1	-	-	-
1929/30	19	7	12	-	-	-	-
1930/31	15	-	6	-	-	-	-
1931/32	16	10	5	1	-	-	-
1932/33	30	10	19	1	-	-	-
1933/34	24	11	13	-	-	-	-
1934/35	29	17	10	2	-	-	-
1935/36	17	11	6	-	-	-	-
1936/37	14	14	-	-	-	-	-
1937/38	20	15	5	-	-	-	-
1938/39	22	17	5	-	-	-	-
1939/40	19	14	5	-	-	-	-
1940/41	47	41	4	-	-	2	-

(Forrás: Sancta Maria 1915–1940, 30–39.)

Levéltári források

Gyulafehérvári Érseki Levéltár Sepsiszentgyörgyi Gyűjtőlevéltára (GyfvÉL SGyl)

– Sepsiszentgyörgyi Szent József Plébánia Iratai (SPI):

Iktatott iratok

Kötetek

– EtgyJk 1945–1948 = *Egyháztanácsgyűlési jegyzőkönyv, 1945–1948*– Historia Domus = *Historia Domus, 1854–2002*– Sancta Maria, 1915–1940 = *A sepsiszentgyörgyi Sancta Maria leányárvaház és nevelőintézet 25 éves története, 1915–1940*– SEtJk 1908–1933 = *Sepsiszentgyörgyi egyháztanácsülési jegyzőkönyv 1908–1933*– SZÉKELY Károly 1926 = Székely Károly (szerk): *A sepsiszentgyörgyi róm. kath. egyház életéből 1766–1926-ig.**Emlékfüzet az 1926. március 28. harangszentelési ünnep alkalmából*, Sft. Gheorghe – Sepsiszentgyörgy, 1926, 36–41.

Romániai Országos Levéltár Kovászna Megyei Igazgatósága, Sepsiszentgyörgy / Arhivele Naționale ale României Direcția Județeană Covasna, Sf. Gheorghe (SÁL)

– Fond 181, nr. 19: *Római katolikus leányiskola, 1918–1948 / Școala primară de fete Romano-Catolică Sfântu Gheorghe*

Institutul Sancta Maria din Sf. Gheorghe

(Rezumat)

Institutul Romano-Catolic Sancta Maria, fondat în 1915 de prelatul dr. Lajos Bilinszky, era una din cele mai importante instituții din Sf. Gheorghe în prima parte a sec. al XX-lea. Institutul, finanțat în primul rând de biserica romano-catolică, a asigurat funcționarea unui orfelinat și a unei școli primare de fete, dar în anumite perioade și a unei grădinițe, unei gimnazii de fete și a unui liceu pedagogic pentru formarea de educatoare. Activitatea profesională a institutului a fost asigurată în primul rând de călugărițe franciscane. Institutul a fost închis de puterea comunistă, în 1948, bunurile sale fiind naționalizate.

The Sancta Maria Institute of Sepsiszentgyörgy (Sf. Gheorghe)

(Abstract)

The Sancta Maria Roman-Catholic Institute established in 1915 by the prelate dr. Lajos Bilinszky, was one of the most important institutions in Sepsiszentgyörgy (Sf. Gheorghe) in the first part of the 20th century. The institute, financed mainly by the Roman-Catholic church, supported an orphanage and a primary school for girls and in certain periods of time, even a nursery school, a secondary school for girls and a teacher's training college. The institution's educational activity was ensured by Franciscan nuns. The institute was closed by the Communist regime in 1948 and all its properties were nationalized.

1. ábra A Sancta Maria-intézet 1930 végén

2. ábra Évzáró kirándulás az 1930-as évek végén

3. ábra Az 1937/38-as tanévben végzett 7. osztályos tanulók tablója (1938)